

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิถีชีวิตของประชาชนในชนบท ได้พึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในด้านปัจจัย 4 อันประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคซึ่งเป็นผลผลิตจากระบบนิเวศป่าไม้ที่มีองค์ประกอบ ทั้งสิ่งมีชีวิตประกอบด้วย พืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิต ที่เป็นสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีความสัมพันธ์กันเป็น กระบวนการของการผลิต ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของ มนุษย์ ต่อมารัฐบาลได้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปของมูลค่าเป็นตัวเงิน ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเคยมี คุณค่ามหาศาลดังกล่าว ได้ถูกทำลายเพื่อนำไม้ไปขาย ขณะที่พรรณพืช สมุนไพรได้ถูกเผาทิ้งไป ที่ ดินถูกนำมาใช้ในการผลิตพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ระบบนิเวศป่าไม้ถูกทำลาย และพื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่าง รวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากเมื่อปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น 273,628.50 ตาราง กิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศ แต่ในปัจจุบันจากการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ เมื่อปี 2543 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ คงเหลือ 172,049.99 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 33.09 ของ พื้นที่ประเทศ (กรมป่าไม้, 2544) ซึ่งมีผลทำให้เกิดปัญหา ภาวะแห้งแล้ง น้ำท่วม ดินพังทลาย และ เกิดผลกระทบโดยตรงต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน จากปัญหาดังกล่าวรัฐบาลจึงได้กำหนด นโยบายในการฟื้นฟูและพัฒนาป่าไม้ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) เป็นต้นมา โดยให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และเป็นแกนหลักใน การอนุรักษ์และพัฒนา มีการนำเอาแนวความคิดทางด้านวนศาสตร์ชุมชน เข้ามาใช้ และตั้งเป้าหมาย ไว้ตั้งแต่ระยะเวลาปี พ.ศ.2535 - 2560 จะต้องมีพื้นที่ป่าชุมชนคิดเป็นเนื้อที่ 29 ล้านไร่ หรือคิดเป็น ร้อยละ 9 ของพื้นที่ประเทศ (กรมป่าไม้, 2538)

ดังนั้น ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2530 เป็นต้นมา กรมป่าไม้จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาป่าชุมชน เพื่อเป็นการสนองนโยบายรัฐบาลดังกล่าวข้างต้น และโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน เป็นอีกรูป แบบหนึ่งของโครงการพัฒนาป่าชุมชนที่ กรมป่าไม้ได้ริเริ่มขึ้นในปี 2542 โดยจังหวัดขอนแก่นได้ รับการส่งเสริมและพัฒนาตามโครงการ มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนในชนบทมีป่าไม้เป็น ของตนเอง เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารและไม้ใช้สอยตามธรรมชาติ เพื่อพัฒนาและสนับสนุนศักยภาพ ขององค์กรชุมชนให้มีความสามารถในการจัดการป่าไม้ในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อ ส่งเสริมสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรเอกชน และองค์กรของรัฐ โดยมีขั้น ตอนดำเนินการ คือการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ แนวทาง และนโยบายเกี่ยวกับโครงการ องค์กร

ของรัฐและองค์กรท้องถิ่นร่วมกันคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการ การส่งเสริมการฝึกอบรม การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อเสวนาเรื่องการจัดทำโครงการและแผนการดำเนินงาน การจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อบริหารโครงการ การส่งเสริมการเพาะชำกล้าไม้กินได้ ไม้ผล และไม้ใช้สอย การส่งเสริมการปลูกป่า การบำรุงรักษา และการติดตามประเมินผล ซึ่งมีหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการ ในปี 2543 - 2546 รวมจำนวน 67 หมู่บ้าน ในท้องที่ 18 อำเภอ และ 2 กิ่งอำเภอ มีพื้นที่ดำเนินการรวม 15,654 ไร่ (สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น, 2546)

การดำเนินงานตามโครงการในแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการที่ผ่านมา พบว่ามีปรากฏการณ์บางประการที่เป็นสาเหตุให้การดำเนินงานตามโครงการไม่บรรลุตามเป้าหมาย ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ป่าชุมชนถูกบุกรุก ยึดถือครอบครอง การเกิดไฟป่าในพื้นที่ป่าชุมชน ต้นไม้ที่ปลูกมีอัตราการรอดตายต่ำ การมีส่วนร่วมของราษฎรมีน้อย (สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น, 2544) สาเหตุเกิดจากความไม่เข้าใจเกี่ยวกับโครงการที่ชัดเจนดีพอ ขาดแกนนำที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ ความไม่เห็นคุณค่าด้านอาหารและประโยชน์ที่จะได้รับจากป่าชุมชน การดำเนินงานของราษฎรยังไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำและการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (สุรเดช มณีพราย, 2545) การศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของราษฎรต่อการดำเนินงาน โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ในจังหวัดขอนแก่น จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะได้ทราบข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ สำหรับเป็นแนวทางการพัฒนาขั้นตอน วิธีการดำเนินงาน โครงการร่วมกับชุมชน ได้อย่างเหมาะสมตามความต้องการของชุมชน เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ราษฎรมีส่วนร่วมและเกิดความสำเร็จในการพัฒนาป่าชุมชนตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน อย่างยั่งยืนถาวร ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษา

- 1) ลักษณะพื้นฐานด้านสังคมและเศรษฐกิจบางประการของราษฎรที่เข้าร่วมดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน
- 2) สภาพการดำเนินงาน การใช้ประโยชน์ และปัญหาอุปสรรค ในการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน
- 3) ความคิดเห็นของราษฎรต่อการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน
- 4) เปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการดำเนินงาน ตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ของราษฎรที่มีลักษณะพื้นฐานทางด้านสังคมและเศรษฐกิจบางประการที่แตกต่างกัน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้กำหนดขอบเขตของประชากรและตัวแปรในการศึกษา ดังนี้

1.3.1 ประชากร ศึกษาเฉพาะราษฎร ที่มีชื่อในบัญชีรายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ของสำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น ปีงบประมาณ 2543 จำนวน 17 หมู่บ้าน 15 ตำบล 8 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลและยืนยันการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามโครงการนี้ในปี พ.ศ. 2548 มีจำนวนทั้งสิ้น 882 คน

1.3.2 ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

1) ลักษณะพื้นฐานทางด้านสังคมและเศรษฐกิจบางประการของราษฎร

(1) ลักษณะพื้นฐานทางด้านสังคม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส อาชีพ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การดำรงตำแหน่งในชุมชน ระยะทางจากที่อาศัยถึงป่าชุมชน และการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

(2) ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การถือครองที่ดินในครัวเรือน และรายได้ ที่เป็นเงินสดต่อครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา

2) สภาพการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน เกี่ยวกับ

(1) การสื่อสาร เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ การดำเนินงานตามโครงการฯ

(2) การบริหารงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดหน่วยงาน การจัดตัวบุคคล การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การติดตามประเมินผล การรายงานผล และงบประมาณ

(3) การจัดการป่าชุมชนตามโครงการ ประกอบด้วย การอนุรักษ์ป่า การปลูกป่า และการบำรุงรักษาป่าปลูก

3) สภาพและปริมาณการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน

(1) สภาพการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ประกอบด้วย การใช้ประโยชน์จากไม้ การใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าที่เป็นทั้งพืชและสัตว์ การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์อื่นๆ

(2) ปริมาณการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จำแนกตามประเภทของป่าที่เป็นอาหาร ประกอบด้วย เห็ดชนิดต่างๆ ผักป่าต่างๆ และแมลงรวมทั้งไข่มดแดง

4) ปัญหา และอุปสรรค ในการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชนของราษฎร

5) ความคิดเห็นของราษฎร ต่อการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้านอาหาร

ชุมชน ประกอบด้วย

- (1) ด้านการสื่อสาร เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน
- (2) ด้านการบริหารโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ของคณะกรรมการป่าชุมชน ประกอบด้วย การวางแผนการดำเนินงานตามโครงการ การจัดรูปองค์กรเพื่อบริหารโครงการ การจัดตัวบุคคลในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ การอำนวยความสะดวกหรือการมอบหมายให้ปฏิบัติงานตามโครงการ การประสานงานภายในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การติดตาม ประเมินผล การรายงานผลการดำเนินงานโครงการ และการจัดหางบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ดำเนินงาน
- (3) ด้านการดำเนินกิจกรรมการจัดการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ประกอบด้วย การอนุรักษ์ป่า การปลูกป่า และการบำรุงดูแลรักษาป่าปลูก
- (4) ด้านการกำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1.4 สมมุติฐานในการศึกษา

- 1.4.1 ราษฎรที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานโครงการไม่แตกต่างกัน
- 1.4.2 ราษฎรที่มีขนาดพื้นที่ถือครองการเกษตรแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานโครงการไม่แตกต่างกัน
- 1.4.3 ราษฎรที่มีรายได้เป็นเงินสดต่อปีแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานโครงการไม่แตกต่างกัน
- 1.4.4 ราษฎรที่มีสมาชิกในครัวเรือน มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน และไม่มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานโครงการไม่แตกต่างกัน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกทางคำนิยาม ความเชื่อ ความรู้สึก ด้วยคำพูด การเขียน ของราษฎรต่อการดำเนินงานโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ในจังหวัดขอนแก่น

ป่าชุมชน หมายถึง รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน หมายถึง รูปแบบของการจัดการป่าชุมชน ที่มุ่งการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกป่า บำรุงรักษา อนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ โดยเน้น พันธุ์ไม้ ป่ากินได้ ไม้ผล ประมาณ ร้อยละ 50 และไม้ใช้สอย ประมาณ ร้อยละ 50

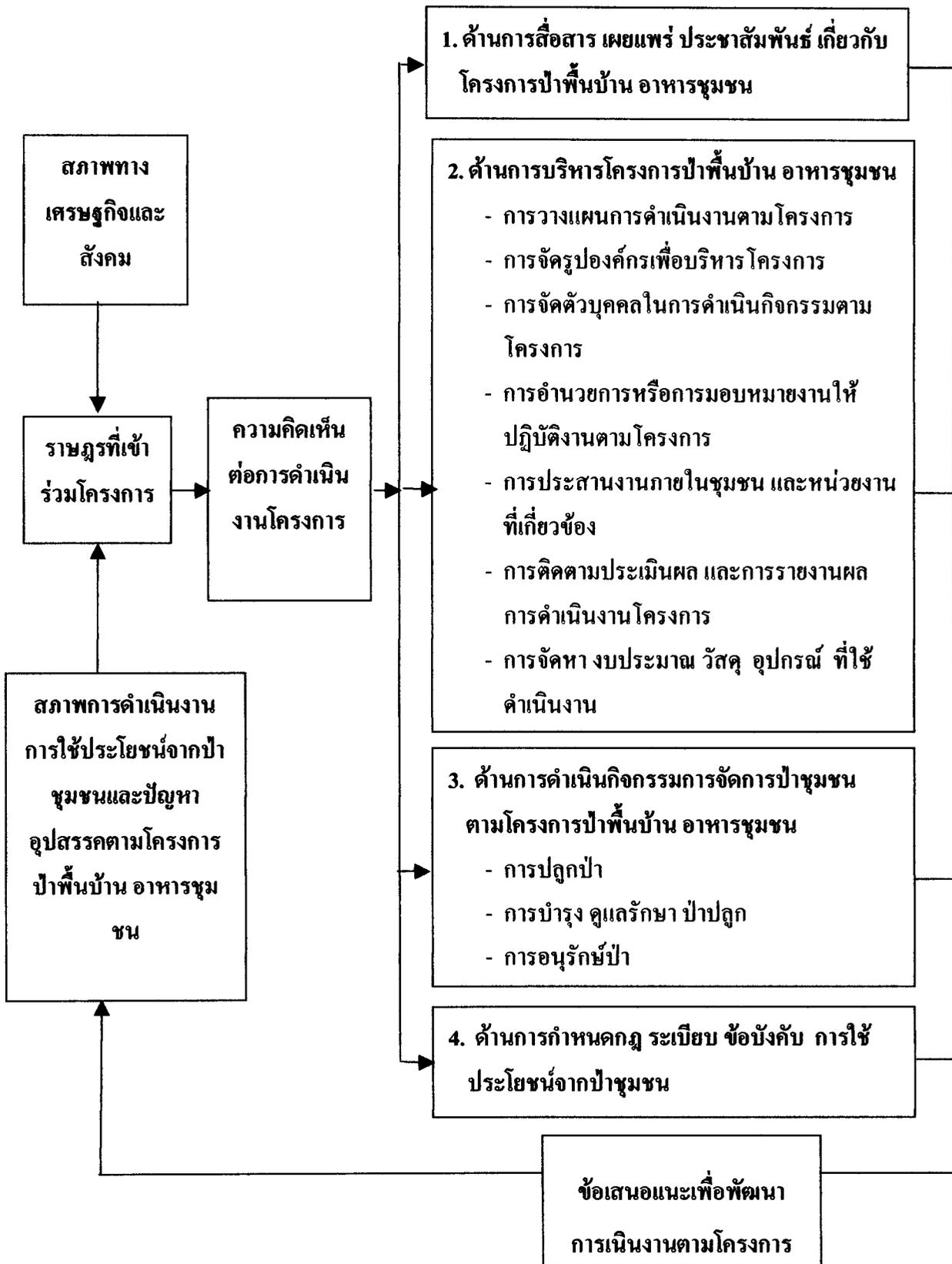
การดำเนินงานโครงการ หมายถึง การสื่อสาร เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์แนวทางการดำเนินงาน ตามโครงการ การบริหารโครงการ การดำเนินกิจกรรมการจัดการ และการกำหนดกฎ ระเบียบ ข้อ บังคับการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบ ความคิดเห็นของราษฎรต่อการดำเนินงานโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชนรวมทั้งปัญหาอุปสรรค เพื่อที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ สำหรับเป็นแนวทางการพัฒนา ที่มี การดำเนินงานโครงการร่วมกับชุมชน ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องความต้องการของชุมชนในรูปแบบการ อนุรักษ์ และเป็นข้อมูลเพื่อวางแผนและให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาป่าชุมชนในรูปแบบ โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน หรือในรูปแบบต่างๆที่เหมาะสมอย่างยั่งยืนถาวรต่อไป

1.7 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

กรอบแนวความคิดในการศึกษานี้ ใช้แนวความคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นของราษฎร โดย ได้แยกประเด็น เพื่อสร้างกรอบในการศึกษาออกเป็น ลักษณะพื้นฐานบางประการด้านสังคมและ เศรษฐกิจ สภาพการดำเนินงาน การใช้ประโยชน์ กับความคิดเห็นของราษฎรต่อการดำเนินงาน ตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านการสื่อสาร เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน 2) ด้านการบริหารโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ประกอบด้วย การวางแผนการดำเนินงานตามโครงการ การจัดรูปองค์กรเพื่อบริหารโครงการ การจัดตัวบุคคลในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ การอำนวยความสะดวกหรือการมอบหมายงาน ให้ ปฏิบัติงานตามโครงการ การประสานงานภายในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การติดตาม ประเมินผล การรายงานผลการดำเนินงานโครงการ และการจัดหา งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ ดำเนินงาน 3) ด้านการดำเนินกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนตามโครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน ประกอบด้วย การปลูกป่า การบำรุง ดูแลรักษา ป่าปลูก และการอนุรักษ์ป่า 4) ด้านการกำหนด กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดการศึกษา